

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

*О. В. Губарь. к. е. н., доцент, Запорізький національний технічний університет,
elena-gubar@mail.ru*

У статті здійснено теоретичне узагальнення поняття «конкурентоспроможність харчової галузі». Обґрунтовано доцільність використання матричної методики для визначення потенційно конкурентоспроможних товарних груп харчової промисловості на світовому ринку. Виконано класифікацію товарних груп харчової промисловості за конкурентним рівнем. Проаналізовано перспективи та можливості розвитку конкурентоспроможності харчової промисловості України в умовах євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, харчова промисловість, конкурентоспроможність харчової промисловості, оцінка, матричний метод визначення конкурентоспроможних товарних груп харчової промисловості, євроінтеграція.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізації економіки визначальним фактором конкурентоспроможності країни стає ступінь її включення в інтеграційні процеси, тому що завдяки цьому можливий імпорт нових знань і технологій, збільшення виробництва та експорту готової продукції, залучення іноземного капіталу. Активізація інтеграційних процесів у продовольчій сфері стала визначальною ознакою розвитку національної економіки України на початку XXI-го століття. Цьому передувало те, що у 2003 році Україна вступила до міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), у 2014 році була ратифікована Верховною Радою України та отримала згоду від Європейського Парламенту Угода про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС). Зазначені події стали серйозним кроком з позиції поглиблення торговельних відносин між Україною та ЄС і в майбутньому сприятимуть наближенню національної харчової промисловості до європейських стандартів й розширенню присутності на українському продовольчому ринку країн-членів ЄС.

Європейські орієнтири надають харчовій промисловості України відповідний вектор розвитку та створюють додаткові переваги на продовольчому ринку. Водночас, процеси євроінтеграції несуть у собі певні виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню напрямів інтеграції продовольчого сектора економіки в умовах

євроінтеграційного розвитку присвячені роботи вчених: Гейця В., Осташко Т., Шинкарук Л. [1], Зінчук Т. [2], Школьного О. [3] та ін. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності агропродовольчого ринку, та зокрема, харчової промисловості, досліджуються в працях таких відомих закордонних і вітчизняних економістів, як Рау В.[4], Папагеоргіу А. [5], Транченко О. [6], Песковський П. [7], Шевченко М.[8] та ін. Разом з тим, поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні вимагає подальшого дослідження конкурентоспроможності харчової промисловості.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в аналізі конкурентоспроможності харчової промисловості України та обґрунтуванні перспектив її розвитку в умовах євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення комплексності дослідження і практичного виявлення конкурентних переваг харчової промисловості слід виходити з базових понять конкурентоспроможності. У сучасній економіці термін «конкурентоспроможність» найчастіше використовується не лише для категорії товару, але й для визначення категорій фірми, галузі, національної економіки.

Вчені В. П. Шорохов та Д. Н. Колькин [9, с.92] виокремлюють поняття «конкурентоспроможності» на мікротамакрорівні. На мікрорівні правомірно говорити про конкурентоспроможність конкретної продукції, тобто її здатності відпо-

відати вимогам конкретного ринку, запитам покупців порівняно з іншими аналогами, представленими на ринку. У цьому сенсі конкурентоспроможність визначається, по-перше, якістю товару, його технічним рівнем, споживчими властивостями; по-друге, ринковими цінами. На макrorівні конкурентоспроможність проявляється у високому рівні економічного зростання та можливості генерувати постійно зростаючі реальні доходи населення та життєві стандарти. У свою чергу досягнення соціальних та природоохоронних цілей доповнює поняття конкурентоспроможності на макrorівні та розширює набір відзеркалюючих її індикаторів.

Слід відзначити, що більшість вивчених нами наукових праць не містить значної кількості визначень конкурентоспроможності для галузі. Як зазначає Транченко О. М. [6, с.8], конкурентоспроможність галузі – це відносна характеристика, що відображає основні відмінності певної галузі від конкурента як за ступенем задоволення своїми товарами або послугами (визначаючи їх конкурентоспроможність) конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності. Іншою є точка зору А. Папагеоргіу [5], який вважає, що конкурентоспроможність галузі – це здатність надавати товари та послуги в певний час, місці та формі для закордонних покупців за ціна-

ми, які кращі, ніж у інших потенційних постачальників, та повернути альтернативну вартість використаних ресурсів. Також в науковій літературі [6, с.8] визначають конкурентоспроможність галузі як узагальнюючий, підсумковий показник стійкої роботи підприємств галузі, здатних забезпечувати високий рівень доходу і зайнятості в регіоні на стабільній довгостроковій основі в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції, ефективно використовуючи технологічний, людський і фізичний капітал.

Систематизуючи існуючі наукові досягнення у теорії та практиці конкурентоспроможності, вважаємо, що конкурентоспроможність харчової промисловості – це сукупність виробничо-економічних та ресурсних критеріїв, завдяки яким досягаються певні конкурентні переваги харчової продукції та в повній мірі задовольняють попит на внутрішньому та світовому ринках.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності України свідчить, що протягом останнього десятиріччя значне місце в експортній спеціалізації країни належить саме харчовій продукції. Основним вітчизняним товаром на зовнішніх ринках є готові продукти із зерна та залишки і відходи харчової промисловості. Зазначимо, що впродовж 2005 – 2014 рр. обсяги експорту харчової продукції України постійно збільшувалися, за виключенням 2009 та 2014 рр. (рис. 1).

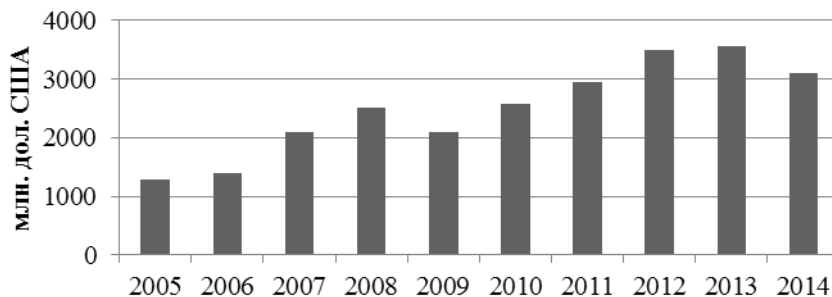

Рис. 1. Експорт харчової продукції України за 2005–2014 рр., млн. дол. США.

Джерело: складено автором на основі [10]

У сучасній літературі існують різні методи та способи оцінки й вимірювання конкурентоспроможності галузей [4; 6; 8; 11; 12; 13]. На основі аналізу існуючих методів оцінки конкурентоспроможності галузей економіки пропонуємо методичний підхід, який полягає у використанні матриць з метою розробки портфеля товарних груп

харчової промисловості, які демонструють високий експортний потенціал. Для визначення портфелю сформуємо матрицю «Динаміка експорту – проникнення на світовий ринок», яка містить чотири квадранти: «лідер», «потенційний лідер», «ведений», «новачок» (таблиця 1).

Матричний метод визначення портфеля товарних груп харчової галузі

Назва показників		Динаміка експорту	
		Низькі темпи (%)	Високі темпи (%)
Проникнення на світовий ринок	Низька частка (%)	D «новачок»	C «ведений»
	Висока частка (%)	B «потенційний лідер»	A «лідер»

Джерело: розробка автора

Ринковий лідер розміщується в квадранті А, оскільки в нього поєднується широке проникнення на ринок та високі темпи зростання експорту. Потенційний лідер В – це товарні групи, які є серйозними конкурентами у проникненні на ринок, але мають низькі темпи зростання експорту. На менш привабливій позиції перебуває ведений (С), який має «своїх» клієнтів, що створює для галузі привабливу перспективу та має високі темпи розвитку експорту, і D – товарна група «новачок», якій необхідно більше працювати, щоб покращити свою конкурентну позицію та завоювати прихильність споживачів.

Динаміку експорту визначимо на основі розрахунку середніх темпів зростання експорту, а проникнення на світовий ринок – на базі частки експорту товарної групи в загальному обсязі продукції харчової промисловості. Застосування наведених вище критеріїв дозволяє визначити товарні групи харчової промисловості, які володіють потенціалом досягнення світового рівня конкурентоспроможності.

В таблиці 2 подано галузевий портфель харчової промисловості, який характеризує поточний стан міжнародної конкурентоспроможності кожної товарної групи харчової галузі.

Таблиця 2.

Портфель товарних груп харчової промисловості, які володіють потенціалом досягнення світового рівня конкурентоспроможності

Назва показників		Динаміка експорту	
		Низькі темпи (0-36 %)	Високі темпи (37-59 %)
Проникнення на світовий ринок	Низька частка (0-22 %)	– продукти з м'яса, риби; – цукор і кондитерські вироби з цукру; – какао та продукти з нього; – продукти переробки овочів; – алкогольні і безалкогольні напої та оцет	– готові продукти із зерна; – різні харчові продукти; – тютюн і промислові замітники тютюну
	Висока частка (37-59 %)	-	– залишки і відходи харчової промисловості

Джерело: розраховано та складено за: [10]

На основі проведеного аналізу, відзначимо, що найбільш конкурентоспроможними на світовому ринку є залишки і відходи харчової промисловості, готові продукти із зерна; різні харчові продукти; тютюн і промислові замітники тютюну. Найменш конкурентоспроможними – продукти з м'яса, риби; цукор і кондитерські вироби з цукру; какао та продукти з нього; продукти переробки овочів; алкогольні і безалкогольні напої

та оцет, тобто ті, які мають вищу додану вартість.

Отримані результати обумовлюють необхідність використання відповідних економічних механізмів управління міжнародною конкурентоспроможністю галузей. Для товарних груп С та D найбільш актуальними є проблеми лібералізації господарської діяльності, розвитку форм і методів міжнародної маркетингової діяльності. Товарні

групи, що відносяться до А і В, потребують сприяння інтенсивному інноваційному зростанню. Таким чином, застосування розробленої методики оцінки конкурентоспроможності харчової промисловості України дає можливість класифікувати її товарні групи відповідно до рівня конкурентоспроможності, обґрунтувати у перспективі стратегічні напрямки управління в умовах євроінтеграції.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС (далі – Угода), а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом є важливими чинниками розвитку конкурентоспроможності харчової промисловості, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності та екологічних характеристик української харчової продукції.

Угода передбачає поетапну ліквідацію митних тарифів і нетарифних бар'єрів. Очікується, що перехідний період складе 10 років з поступовим скороченням або усуненням імпорتنих мит протягом цього часу. Проте швидкість та глибина тарифної лібералізації відрізнятиметься для різних товарних груп. На думку експертів [1], оцінка впливу скорочення імпорتنих мит ЄС свідчить, що протягом перших десяти років імплементації ЗВТ Україна матиме можливість експортувати в ЄС на 18–20% більше харчової продукції, аніж за відсутності лібералізації. Україна матиме змогу скористатися майже повним обсягом переваг негайно після запровадження ЗВТ завдяки швидкій тарифній лібералізації з боку ЄС.

Запровадження режиму вільної торгівлі з ЄС має такі переваги для розвитку харчової промисловості:

- суттєве зниження або поступове скасування ЄС тарифних ставок на промислові харчові продукти (близько 85 % тарифних ліній), що не охоплені тарифними квотами;
- отримання Україною права на безмитний доступ у рамках встановлених тарифних квот на європейські ринки молока, сухого і згущеного молока, вершків, йогуртів, вершкового масла і молочних паст, цукру,

сиропів, соків, крохмалю, борошна та деяких інших видів харчових продуктів, а також сигар і цигарок;

- гармонізація національних стандартів із міжнародними та європейськими та адаптація вітчизняної системи технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів до європейських та міжнародних вимог, що дасть додаткові можливості вітчизняним підприємствам для завоювання нових європейських і світових ринків збуту харчової продукції, сприятиме розширенню експорту.

Однак запровадження режиму вільної торгівлі з ЄС може викликати такі небезпеки:

- суттєве зниження або поступове скасування тарифних ставок на промислові харчові продукти (майже 85 % тарифних ліній), що не охоплені тарифними квотами, призведе до скорочення податкових надходжень до державного бюджету України;

- послаблення конкурентних позицій та зниження доходів малих і середніх вітчизняних харчопереробних підприємств внаслідок зростаючої конкуренції на внутрішньому ринку;

- відсутність 100 % гармонізації українських стандартів безпечності та якості продукції до європейських може сприяти зростанню на внутрішньому продовольчому ринку дешевих, низькоякісних харчових продуктів європейського походження, що не мають ринків збуту в країнах ЄС;

- скасування експортних мит на насіння соняшнику згідно з Угодою може спричинити виникнення проблем із забезпеченням сировиною і спричинити зростання цін на соняшникову олію. Це, в свою чергу, спонукатиме виробників, які використовують соняшникову олію як сировину (виробництво майонезів, маргаринів, кондитерських виробів, спредів, сирних та молочних продуктів із вмістом рослинної олії, виробництво готової їжі та страв тощо), перейти на більш дешеву та менш якісну сировину, зокрема пальмову олію.

Проведений аналіз дає можливість сформулювати загальну інформацію щодо переваг та викликів для харчової промисловості (табл. 3).

Переваги та виклики для харчової промисловості в умовах євроінтеграційних процесів

Переваги	Виклики
<p>Скорочення ввізного мита ЄС одразу після набуття чинності: середня ставка знизиться з 23,2% до 0,7%, середньозважена ставка – з 5,3% до 0,5%</p> <p>Запровадження тарифних квот з нульовою ставкою в межах квоти для експорту в ЄС окремих видів харчових товарів</p> <p>Гармонізація стандартів з ЄС</p> <p>Встановлення механізму визнання еквівалентності СФЗ</p> <p>Можливість компенсації зростання цін на сировину внаслідок скасування вивізних мит за рахунок застосування додаткового збору</p>	<p>Зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита на харчову продукцію з 10,3% до 3,6% протягом 10 років</p> <p>Витрати на перехід / дотримання стандартів</p> <p>Виробництво соняшникової олії: зростання цін на сировину внаслідок скасування експортних мит</p> <p>Зміна назв внаслідок реалізації зобов'язань щодо дотримання географічних зазначень</p>

Джерело: розраховано та складено за: [1; 14; 15]

Висновки. Конкурентоспроможність харчової промисловості – це сукупність виробничо-економічних та ресурсних критеріїв, завдяки яким досягаються певні конкурентні переваги харчової продукції та в повній мірі задовольняють попит на внутрішньому та світовому ринках.

Для оцінки конкурентоспроможності харчової промисловості доцільно використовувати методичний підхід, який полягає у використанні матриць з метою розробки портфеля товарних груп харчової промисловості, що демонструють високий експортний потенціал. Апробація даного методичного підходу надала можливість класифікувати товарні групи харчової промисловості України відповідно до рівня конкурентоспроможності та обґрунтувати перспективні стратегічні напрямки управління в умовах євроінтеграції.

Підписання ЗВТ є важливим етапом у напрямку подальшої європейської інтеграції України. Ця угода сприятиме не лише зростанню обсягів зовнішньої торгівлі України та країн ЄС, а й приведенню українського законодавства та практики у відповідність до норм та положень ЄС.

Проведений аналіз дає можливість дійти висновку, що Україна – це виробник харчової продукції з низкою економічних порівняльних переваг, який в змозі отримати вигоди від створення ЗВТ між Україною та ЄС. Однак досягнення ефектів від лібералізації торгівлі вимагатиме від підприємств

харчової промисловості активізації інноваційної та інвестиційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності їх продукції та від держави – створення інституційних та економічних умов для забезпечення розвитку харчової галузі.

Література

1. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь [Електронний ресурс] / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т. О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л. В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2014. – 102 с. – Режим доступу : http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf
2. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України: моногр. / Т. О. Зінчук. – Житомир : ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2008. – 384 с.
3. Школьнік О. До проблеми формування Україною конкурентної стратегії експортноорієнтованих галузей АПК / О. Школьнік // Економіка України. – 2003. – №5. – С. 54–59.
4. Рау В. В. Конкуренетоспособность агропродовольственных систем: возможности и факторы роста / В. В. Рау // Проблемы прогнозирования. – 2007. – №2. – С. 32–44.
5. Papageorgiou A. Sustainable development as a solution to agricultural competitiveness: the case of Greece in the era of European integration / Journal of Central European Agriculture. – 2012. – 13(3). – P. 458–474.
6. Транченко О. М. Оцінка галузевої конкурентоспроможності (на прикладі агропромислового комплексу) [Електронний ресурс] / О. М. Транченко. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_9-10\(2\)_3.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_9-10(2)_3.pdf)

7. Песковський П. А. Методи измерения специализации международной торговли агропродовольственной продукцией / П. А. Песковський // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. Житомир, 3–5 берез. 2005 р.: в 3-х ч. – Житомир : Вид-во «Держ. агрокол. ун-т», 2005. – Ч. 2. – С. 7–11.
8. Шевченко М. М. Систематизація сучасних методів оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств промислових галузей / М. М. Шевченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків : УкрДАЗТ, 2004. – вип. 5–6. – С. 111–116.
9. Шорохов В. П. Оценка конкурентоспособности региона / В. П. Шорохов, Д. Н. Колькин // Проблемы прогнозирования. – 2007. – №1. – С. 92–100.
10. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України товарами та послугами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Пономаренко Є. В. Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності галузей машинобудування України [Електронний ресурс] // Є.В. Пономаренко. – Режим доступу : http://www.problecon.com/pdf/2011/3_0/39_41.pdf
12. Чорний В. В. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності залізниць на ринку вантажних перевезень [Електронний ресурс] // В. В. Чорний. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1531>
13. Андрушкевич М. Систематизація методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємств на засадах маркетинг-логістичного забезпечення / М. Андрушкевич. – Режим доступу : http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/028-032.pdf
14. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: аналіт. запис. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/>
15. Вплив створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ між ЄС та Україною на торгівлю сільськогосподарськими товарами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/News/2013/PolPap_01-2013_DCFTA_ukr.pdf

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Е. В. Губарь, к. э. н., доцент, Запорожский национальный технический университет

В статье осуществлено теоретическое обобщение понятия «конкурентоспособность пищевой отрасли». Обоснована целесообразность использования матричной методики для определения потенциально конкурентоспособных товарных групп пищевой промышленности на мировом рынке. Выполнена классификация товарных групп пищевой промышленности по уровню конкуренции. Проанализированы перспективы и возможности развития конкурентоспособности пищевой промышленности Украины в условиях интеграционных процессов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, пищевая промышленность, конкурентоспособность пищевой промышленности, оценка, матричный метод определения потенциально конкурентоспособных товарных групп пищевой промышленности, евроинтеграция.

FOOD INDUSTRY COMPETITIVENESS OF UKRAINE UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

O. V. Gubar, Ph.D (Econ.), Ass. Prof., Zaporizhzhja National Technical University

The concept of «the food industry competitiveness» is generalized. The expediency of using matrix techniques for potentially competitive product groups of food industry in the global market is grounded. The classification of product groups in terms of food competition is proposed. The prospects and opportunities for the development of the food industry competitiveness of Ukraine in the conditions of integration processes are analyzed.

Keywords: competitiveness, food industry, competitiveness of food industry, evaluation, matrix method, European integration.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Пилипенко Г. М.

Надійшла до редакції 04.10.15.